

An Analysis of the Dimensions and Components of Emotional Capital in the Conduct of Imam Reza (A.S.)

Masomeh Samadi¹

1. Associate Professor, Department of Islamic Education, Education Research Institute, Institute for Education Studies, Tehran, Iran. Email: fsmadi30@yahoo.com

Article info

Abstract

Article type:

Research Article

Received:

5 December 2024

In Revised form:

15 January 2025

Accepted:

5 February 2025

Published:

26 February 2025

This research was conducted with the aim of explaining the model of emotional capital in the conduct and teachings of Imam Reza (A.S.) and systematically extracting its dimensions and components. The research method was qualitative, utilizing “documentary content analysis.” Data were collected through targeted sampling of the hadiths of Imam Reza (A.S.) and analyzed using inductive coding and conceptual network analysis. The findings indicate that the concept of emotional capital in the Razavi conduct is formed around the key axis of “Ihsan” (benevolence), which rests on two fundamental pillars: “Husn al-Fi’li” (appropriate action) and “Husn al-Fa’ili” (pure intention). The identified dimensions and components of emotional capital in this model are: good-naturedness, constructive interaction, tolerance and forbearance, pardon and overlooking faults, maintaining kinship ties, affection, altruism, positive thinking, and mutual gratitude. The results of this research show that emotional capital in the Razavi framework is an “active ethical-communicative construct” realized within the context of social interactions and is viewed as an “eternal reserve” backed by knowledge and certainty of divine reward. By linking modern psycho-social concepts with religious texts, this study provides a systematic and practical model of emotional capital. This model can serve as a theoretical framework for designing educational, cultural, and social programs aimed at promoting an Islamic lifestyle, strengthening social bonds, and enhancing mental health.

Keywords: Emotional Capital, Lifestyle, Razavi Conduct, Affection, Spiritual Health.

Reference: Samadi, Masomeh. (2024). An Analysis of the Dimensions and Components of Emotional Capital in the Conduct of Imam Reza (A.S.). *Imam Reza (A.S.) and Contemporary Sciences*.2(6). 36-63.

Publisher: Imam Reza (A.S.) International University

Doi: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.429220.1240>

1. Introduction

In the contemporary era, “emotional capital” as a crucial dimension of social capital has attracted the attention of experts in psychology, sociology, and management. This concept, expanded by thinkers like Bourdieu, refers to a set of valuable emotional resources produced and accumulated within the context of interpersonal relationships. Despite its roots in the individual sphere, it leaves significant social effects and consequences. This capital includes indicators such as influence, love and affection, dedicating time, attention, support, and concern in human interactions, leading to outcomes like empathy, intimacy, compassion, and self-sacrifice. However, a significant gap exists in the lack of a systematic connection between these modern psycho-social concepts and the rich treasury of religious texts and the conduct of the Ahl al-Bayt (peace be upon them). Focusing on the conduct of Imam Reza (A.S.) as the objective and complete manifestation of the Islamic lifestyle, this research seeks to bridge these two domains by explaining a comprehensive and practical model of emotional capital.

2. Research Objectives

This research has been conducted with the general aim of “explaining the model of emotional capital in the conduct and teachings of Imam Reza (A.S.) and systematically extracting its dimensions and components.” The specific objectives of the research are:

To explain the theoretical foundations and conceptual framework of emotional capital from Islamic and psycho-social perspectives.

To identify and extract the key components constituting emotional capital in the narrations and practical conduct of Imam Reza (A.S.).

To analyze the relationships and conceptual network among these components and present a coherent model.

To explain the requirements and prerequisites for the formation of authentic emotional capital within the Razavi intellectual framework.

To present practical applications of this model in designing educational, cultural, and social programs.

3. Methodology

This research is fundamental in purpose and” qualitative “in method ,conducted using the” documentary content analysis “method .The required data was collected

through” purposive sampling “from primary sources such as narrations attributed to Imam Reza(A.S).in reliable books like‘ Uyun Akhbar al-Rida ,Al-Kafi ,and Tu-haf al’-Uqul and relevant secondary sources .The data analysis process was carried out in three main stages:

1. Inductive Coding :Initial concepts were extracted from the texts and coded.
2. Categorization :Initial codes were classified into main and sub-categories.
3. Conceptual Network Analysis :Relationships between categories were identified and the final model of emotional capital was drawn .Additionally“ ,structural semantics ”was used to analyze the semantic relationships between key concepts.

4. Findings

Based on an in-depth analysis of the texts, the model of emotional capital in the Ra-zavi conduct is formed around the key axis of “Ihsan” (Benevolence/Excellence). This active communicative-ethical construct rests on two fundamental pillars:

-`Husn al-Fi`li` (Meritorious Action): Refers to the quality and merit of the external action, which must conform to legal and rational standards.

-`Husn al-Fa`ili` (Pure Intention): Emphasizes purifying intention from any non-di-vine motive and performing actions solely for God’s pleasure. This pillar is consid-ered the soul and spirit of a good deed.

The main components identified for emotional capital in this model are:

-Benevolence and Giving: As the central axis, this goes beyond an individual vir-tue, outlining an integrated structure for regulating human relationships with God, the self, and society. In this view, giving is an “eternal reserve” backed by “certain-ty in divine reward.”

-Altruism: As a social affection whose scope extends beyond family and ethnicity to encompass all human beings. Imam Reza (A.S.) considered “kindness to people and doing good to both the good and the bad among them” a sign of wisdom.

-Affection: As the foundation of all social behaviors, manifested in the Imam’s practical conduct through cheerfulness, establishing intimate connections with all social strata, and showing kindness to the orphans of others.

-Positive Thinking and `Husn al-Zann` (Giving Good Conjecture): As a fundamen-tal factor in creating the social capital of “trust.” The Imam (A.S.) considered vices like fear and miserliness to be rooted in “`Su` al-Zann` (Ill Conjecture)” and em-phasized good conjecture towards God as a “spiritual construct.”

-Good Temper: As the most valuable capital in the scale of deeds, which can be both innate (disposition) and acquired/volitional (intention).

-Mutual Appreciation: Which transcends the level of a social habit and is elevated to a religious responsibility. In this perspective, gratitude towards others is a necessary condition for realizing true gratitude towards God Almighty.

-Constructive Interaction: Meaning the intelligent regulation of social relationships based on responsibility, reformism, and relationship repair. The Imam (A.S.) outlined different and appropriate communication methods for relationships with friends, enemies, and the general public.

5 .Conclusion

This research reached the general conclusion that emotional capital in the conduct of Imam Reza (A.S.) is an” active communicative-ethical construct “realized within the context of social interactions and organized around the axis of” Ihsan “with its two pillars of” Husn al-Fi’li “and” Husn al-Fa’ili “.This capital has interconnected dimensions and components situated within a coherent conceptual network ,elevating emotional actions from the level of transient social exchanges to a sublime realm of enduring good deeds.

Suggestions:

1. Utilizing this model as a theoretical and practical framework for designing school and university curricula aimed at nurturing emotional capital in the younger generation.
2. Using the identified components in designing training workshops to strengthen communication and ethical skills in family institutions, work environments, and social organizations.
3. Employing this model in designing messages and cultural campaigns by national media to promote the Islamic-Iranian lifestyle.
4. Conducting empirical-survey studies to measure the degree to which individuals’ emotional capital is influenced by the extracted model.
5. A comparative analysis of the emotional capital model in the Razavi conduct with contemporary positive psychology theories.
6. Investigating objective examples of this model in other religious texts (such as the Quran and Nahj al-Balagha) and the conduct of other Infallibles (peace be upon them).

modern concepts in the humanities with pure religious texts, this research takes a step towards enriching the literature in this field and providing a native, practical model for enhancing the quality of human relationships and strengthening the foundations of Islamic society.

Keywords: Emotional Capital, Lifestyle, Razavi Conduct, Affection, Spiritual Health.

مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه عاطفی در سیره امام رضا علیه السلام

معصومه صدقی^۱

۱. دانشیار گروه تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده تعلیم و تربیت، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، تهران، ایران.
Email: fsamadi30@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

این پژوهش با هدف تبیین الگوی سرمایه عاطفی در سیره و تعالیم امام رضا علیه السلام و استخراج نظام مند ابعاد و مؤلفه‌های آن انجام شده است. روش پژوهش از نوع کیفی و با به کارگیری روش «تحلیل محتوای اسنادی» انجام شده است. داده‌ها از طریق نمونه گیری هدفمند از احادیث امام رضا علیه السلام گردآوری و با استفاده از کدگذاری استقرایی و تحلیل شبکه‌های مفهومی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که مفهوم سرمایه عاطفی در سیره رضوی حول محور کلیدی «احسان» شکل می‌گیرد که بر دو رکن اساسی «حسن فعلی» (عمل شایسته) و «حسن فاعلی» (نیت خالصانه) استوار است. ابعاد و مؤلفه‌های شناسایی شده سرمایه عاطفی در این الگو عبارتند از: خوش خلقی، تعامل سازنده، تساهل و مدارا، عفو و صفا، صلح‌رحم، مهرورزی، نوع دوستی، مثبت اندیشی و قدردانی متقابل. نتایج پژوهش مذکور نشان می‌دهد که سرمایه عاطفی در منظومه رضوی، یک «سازه فعال ارتباطی-اخلاقی» است که در بستر تعاملات اجتماعی تحقق یافته و به عنوان یک «اندوخته جاودانی» با پشتوانه معرفت و یقین به پاداش الهی نگریسته می‌شود. این پژوهش با پیوند مفاهیم نوین روان‌شناسی-اجتماعی با متون دینی، الگویی نظام مند و کاربردی از سرمایه عاطفی ارائه می‌دهد. این الگو می‌تواند به عنوان چارچوبی نظری در طراحی برنامه‌های تربیتی، فرهنگی و اجتماعی جهت ارتقای سبک زندگی اسلامی، تحکیم پیوندهای اجتماعی و تقویت سلامت روان مورد استفاده قرار گیرد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۹/۱۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۱۰/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۱/۱۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۲/۰۸

کلیدواژه‌ها: سرمایه عاطفی، سبک زندگی، سیره رضوی، مهرورزی، سلامت معنوی.

استناد: صدقی، معصومه. (۱۴۰۳). واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه عاطفی در سیره امام رضا علیه السلام. امام رضا علیه السلام و علوم روز. ۳۶-۶۳. (۶).
ناشر: دانشگاه بین المللی امام رضا علیه السلام

Doi: <https://doi.org/10.22034/ijis.2025.429220.1240>

۱. بیان مسئله

یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی، سرمایه عاطفی است. سرمایه عاطفی متشکل از احساس نشاط و نیروی جوشش درونی مثبت است که قابلیت هدایت و مهارت‌افزایی را دارد (عنایتی و گلپرو، ۱۳۹۷). احساس نشاط و جوشش درونی مثبت علی‌رغم اینکه حوزه خصوصی است اما پیامدهای اجتماعی قابل ملاحظه‌ای را از خود به جا می‌گذارد. در حوزه علوم اجتماعی، بوردیو^۱ از جمله جامعه‌شناسانی بود که به بسط و توسعه مفهوم سرمایه عاطفی همت گمارد. از منظر وی، سرمایه عاطفی نوعی از سرمایه اجتماعی قلمداد می‌شود که اگرچه عمدتاً در قلمرو خصوصی و فردی جای می‌گیرد، اما دارای آثار و بازتاب‌های اجتماعی قابل توجهی نیز هست. این شکل از سرمایه در چارچوب روابط عاطفی معنا می‌یابد و مشتمل بر مجموعه‌ای از منابع عاطفی است که فرد آنها را در اختیار افرادی قرار می‌دهد که برای وی دارای اهمیت و اعتبار هستند (گلپرو، ۱۳۹۵).

در عصر حاضر، این مفهوم تحول‌یافته و در قالب مجموعه‌ای از داشته‌ها و قابلیت‌های هیجانی ارزشمند تعریف می‌شود که شاخصه‌هایی چون نفوذ، عشق و مهرورزی، اختصاص زمان، توجه، حمایت و دل‌نگرانی را در بستر روابط بین‌فردی در بر می‌گیرد. بر این اساس، می‌توان سرمایه عاطفی را نوعی پشتوانه از منابع روان‌شناختی تلقی نمود که به تدریج و در طول زمان، در دل تعاملات انسانی شکل گرفته و تقویت می‌شود. این سرمایه در مناسبات اجتماعی پیامدهای متعددی دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به همدلی، صمیمیت، مهرورزی، عشق و ایثار اشاره کرد (بخشی‌زاده مقدم و همکاران، ۱۴۰۰). همدلی به‌عنوان یک توانمندی عاطفی، فرد را قادر می‌سازد تا نگرانی‌های دیگران را درک کرده و از برخوردهای خشن پرهیز نماید و در تعامل با آنان، اصول مبتنی بر مهربانی را رعایت کند. دستاورد چنین همدلی و دلسوزی، ایجاد صمیمیت و علاقه متقابل، احساس تعهد و رضایت است که در نهایت به شکل‌گیری سرمایه عاطفی برای فرد منجر می‌شود.

سرمایه‌گذاری عاطفی به‌عنوان یک سازه رابطه‌ای تعریف می‌شود که صرفاً در بستر تعاملات بین‌فردی شکل می‌پذیرد (استیل^۲، ۲۰۰۸). شکل‌گیری سرمایه عاطفی زمانی محقق می‌شود که تجارب هیجانی مثبت به‌طرف مقابل انتقال یابد یا در جریان تبادلات دوسویه ایجاد گردد. این سرمایه شامل کلیه تعاملات بین‌فردی است که زمینه‌ساز شکل‌گیری احساس احترام و مورد محبت قرار گرفتن می‌شود (گلپرو و باقری، ۱۳۹۶). سرمایه عاطفی در روابط مبتنی بر پیوندهای مستحکم نمود بارزتری دارد. چنین پیوندهایی در روابطی شکل

1. Pierre Bourdieu.
2. Steel.

می‌گیرد که طرفین در طول زمان، مجموعه‌ای از عواطف، احساسات صمیمانه و خدمات متقابل را به یکدیگر عرضه می‌کنند (استپوناوا و همکاران، ۲۰۱۹). این سرمایه در تمام عرصه‌های زندگی قابلیت تولید دارد، با این حال مهم‌ترین بستر شکل‌گیری آن روابط اجتماعی است. از سوی دیگر، سرمایه عاطفی پدیده‌ای فراتر از تقسیمات طبقاتی است و حتی افراد با پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین نیز می‌توانند با برخورداری از ویژگی‌های خاص، از این سرمایه بهره‌مند گردند. اهمیت این سرمایه تا آنجاست که گاهی توانایی تأثیرگذاری بر ساختارهای قدرت را پیدا می‌کند. در این راستا، پرسش محوری این پژوهش پیرامون بررسی جایگاه سرمایه عاطفی در احادیث و روایات امام رضا علیه‌السلام است.

۲. پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، مفهوم «سرمایه عاطفی» به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی، مورد توجه صاحب‌نظران حوزه‌های روانشناسی، جامعه‌شناسی و مدیریت قرار گرفته است. در همین راستا، پژوهش‌های متعددی به بررسی این مفهوم در بسترهای مختلف پرداخته‌اند. در حوزه علوم اجتماعی و روانشناسی، پژوهش‌هایی چون «سرمایه عاطفی: کارکردها و ضرورت‌ها» اثر گلپور (۱۳۹۵) به تدوین چارچوب نظری این مفهوم و تبیین نقش آن در سلامت روان و بهبود تعاملات اجتماعی همت گمارده است. همچنین، مطالعه صف‌آرا و همکاران (۱۴۰۳) با عنوان «پیش‌بینی سلامت روانشناختی زنان سالمند: نقش سرمایه عاطفی و تاب‌آوری» نشان می‌دهد که سرمایه عاطفی می‌تواند به‌عنوان یک منبع روان‌شناختی، در مقابله با چالش‌های دوره سالمندی نقش مؤثری ایفا کند. در بعد اجتماعی نیز، پژوهش میر محمدی (۱۴۰۲) با عنوان «اثر اجتماعی؛ به مثابه تولید انرژی عاطفی، سرمایه اجتماعی و انسجام جمعی» بر این نکته تأکید دارد که رفتارهای ایثارگرانه می‌توانند به تولید و تقویت سرمایه عاطفی در سطح جامعه بینجامند.

در حوزه مطالعات دینی و سیره معصومین علیهم‌السلام، اگرچه آثار ارزشمندی در زمینه اخلاق اجتماعی و سبک زندگی رضوی تدوین شده است، اما تمرکز مستقیم بر مفهوم «سرمایه عاطفی» با رویکردی نظام‌مند و تحلیلی، کمتر به چشم می‌خورد. برای نمونه، کتاب «سیره فردی و اجتماعی امام رضا علیه‌السلام با تطبیق بر آیات قرآن کریم» اثر مجیدی و همکاران (۱۳۹۵) و مقاله «مهارت‌های ارتباطی در سیره رضوی» اثر نامدار جویمی و همکاران (۱۳۹۸) به ترتیب، به بررسی ابعاد مختلف سیره رضوی و مهارت‌های ارتباطی

پرداخته‌اند. این آثار گرچه به مفاهیمی چون مهرورزی، مدارا و تعامل سازنده اشاره دارند، اما این مفاهیم را در چارچوب نظری مشخصی مانند «سرمایه عاطفی» مورد تحلیل و واکاوی قرار نداده‌اند. به عبارت دیگر، می‌توان گفت خلاء موجود، عدم ارتباط نظام‌مند بین مفاهیم نوین روان‌شناسی اجتماعی (مانند سرمایه عاطفی) با گنجینه غنی معارف دینی و سیره ائمه اطهار علیهم‌السلام است.

پژوهش حاضر با در نظر گرفتن این امر، می‌کوشد تا با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی اسنادی و با استناد به احادیث امام رضا علیه‌السلام، مفاهیم بنیادین سرمایه عاطفی را در سیره ایشان شناسایی و استخراج نماید. وجه تمایز اصلی این پژوهش با سایر تحقیقات پیشین، در چند محور قابل تبیین است: نخست، تمرکز تخصصی بر «سرمایه عاطفی» به‌عنوان یک سازه علمی روزآمد و پیوند زدن آن با سیره رضوی است. دوم، استفاده از روش تحلیل محتوا و کدگذاری استقرایی برای استخراج نظام‌مند مؤلفه‌ها از متون دینی است که رویکردی نوین در این عرصه محسوب می‌شود. سوم، ارائه مدلی مفهومی است که در آن، «احسان» به‌عنوان محور اصلی و مؤلفه‌هایی چون «خوش‌خلقی»، «تعامل سازنده»، «تساهل و مدارا»، «عفو و صفح» و «صله‌رحم» به‌عنوان ابعاد این سرمایه تبیین شده‌اند. همچنین، تأکید این پژوهش بر دو رکن «حسن فعلی» و «حسن فاعلی» به‌عنوان پیش‌نیازهای شکل‌گیری سرمایه عاطفی، نگاهی عمیق‌تر و مبتنی بر مبانی اسلامی به این مفهوم ارائه می‌دهد که در آثار مشابه پیشین به این صراحت و گستردگی دیده نمی‌شود. در نتیجه، اگرچه مطالعات پراکنده‌ای در حوزه اخلاق اسلامی و سیره رضوی وجود دارد، اما پژوهش حاضر با تمرکز بر یک مفهوم روان‌شناختی-اجتماعی مشخص و تبیین آن در چارچوب سیره امام رضا علیه‌السلام، گامی در جهت غنی‌سازی ادبیات این حوزه و ارائه الگویی کاربردی برای ارتقای سبک زندگی مبتنی بر معارف ناب رضوی برمی‌دارد.

۳. چارچوب نظری و روش پژوهش

این پژوهش با اتکا به نظریه سرمایه عاطفی به‌عنوان بخشی از سرمایه اجتماعی طراحی شده است. بر اساس دیدگاه صاحب‌نظرانی همچون بوردیو، سرمایه عاطفی به‌عنوان منابع عاطفی تعریف می‌شود که در بستر روابط بین‌فردی تولید و انباشت می‌گردد و علی‌رغم ماهیت عمدتاً فردی، آثار اجتماعی قابل توجهی بر جای می‌گذارد. در این پژوهش، سرمایه عاطفی در سیره امام رضا علیه‌السلام با محوریت مفهوم احسان و با دو رکن اساسی حسن فعلی

(عمل نیک) و حسن فاعلی (نیت خالصانه) مورد تحلیل قرار گرفته است. ابعاد این سرمایه شامل خوش خلقی، تعامل سازنده، تساهل و مدارا، عفو و صفح و صلح رحم می‌باشد که همگی در چارچوب روابط اجتماعی معنا می‌یابند.

روش پژوهش، کیفی و از نوع تحلیلی است. روش تحلیلی به گونه‌های متفاوتی مطرح شده است. از برجسته‌ترین دسته‌بندی‌هایی که در زمینه روش تحلیلی صورت گرفته است این می‌باشد که تحلیل را به سه معنای تجزیه به اجزای مفهومی، تحلیل به معنای ترجمه و بازگردان صورت دستوری گزاره‌های زبانی به صورت منطقی آنها و تحلیل به معنای جستجوی ارتباط میان مفاهیم مختلف و بازشناسی روابط شبکه‌های مفهومی به کار برده شده است. در این پژوهش برای استخراج روابط ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه عاطفی در سیره رضوی از تجزیه، ترجمه و بازشناسی روابط شبکه‌های مفهومی که در اسناد موجود می‌باشد، استفاده شده است. تحلیل مفهومی نوعی استراتژی تقلیل و تحلیل داده‌های کیفی است که در آن داده‌ها تقطیع، مقوله‌بندی، تلخیص و به گونه‌ای بازسازی می‌شوند که مفاهیم اصلی مستتر در داده‌ها را در برگیرند. تحلیل به معنای جستجوی ارتباط میان مفاهیم مختلف و بازشناسی روابط و شبکه‌های مفهومی است. برای رسیدن به این ارتباط میان مفاهیم و بازشناسی روابط و دست‌یابی به شبکه‌های مفهومی از معناشناسی ساختاری استفاده شده است. معناشناسی ساختاری در چارچوب روابط معنایی، به مطالعه و توصیف معنا می‌پردازد. جامعه تحقیق منابع دست اول و دست دوم از احادیث و روایات وارده از امام رضا علیه‌السلام پیرامون سرمایه عاطفی و همین‌طور کتاب‌ها و پژوهش‌های منتشر شده در این زمینه است که به طور هدفمند نمونه‌برداری و از طریق فیش‌برداری مورد بررسی و تحلیل عمیق قرار گرفت. همزمان با فرایند فیش‌برداری فرایند تقلیل داده‌ها از طریق تجزیه و تحلیل احادیث، روایات، مبانی نظری احصاء شده با استفاده از دسته‌بندی، طبقه‌بندی مفاهیم، تجزیه و تحلیل و تعبیر و تفسیر انجام شد.

۴. سرمایه عاطفی در سیره رضوی

در چارچوب نظری این پژوهش، سرمایه عاطفی به عنوان یکی از اشکال سرمایه اجتماعی، علاوه بر عرصه روان‌شناختی، در بستر روابط بین فردی و مناسبات اجتماعی معنا می‌یابد. این سرمایه که مبتنی بر مبادله و انباشت منابع هیجانی مثبت است، در منظومه فکری اسلام و به ویژه در سیره عملی ائمه معصومین علیهم‌السلام از جایگاهی رفیع برخوردار می‌باشد. بر

این اساس، واکاوی الگوی رفتاری امام رضا علیه السلام به عنوان تجلی بخش عینی و کامل این مفهوم، می‌تواند چارچوبی الهام‌بخش برای تبیین ابعاد و مولفه‌های سرمایه عاطفی در سبک زندگی اسلامی فراهم آورد. در سیره رضوی، سرمایه عاطفی در قالب مجموعه‌ای از صفات و ملکات نفسانی متجلی می‌شود که ماهیتی اساساً ارتباطی و اجتماعی دارند؛ به گونه‌ای که فقدان بستر جامعه و تعاملات جمعی، تحقق عینی و معناداری این صفات را با چالش مواجه می‌سازد. اخلاق اجتماعی در این پارادایم، مشتمل بر کنش‌ها و منش‌هایی است که فرد در نسبت با دیگران بروز می‌دهد و شبکه روابط خویش را بر اساس آن سامان می‌بخشد؛ مصادیق برجسته‌ی آن را می‌توان در فضایی چون سخاوت، وفاداری به عهد، تواضع، عدالت و پرهیز از رذایلی چون حسادت، بخل، تکبر و ظلم جست‌وجو کرد.

۴-۱. الزامات سرمایه عاطفی در سیره رضوی

این که افعال خیرخواهانه انسان در برابر دیگران شکل بگیرد باید از دو ویژگی اساسی برخوردار باشد که عبارت است از: **حسن فعلی** یعنی یک کار خوب و پسندیده و مورد تأیید دین الهی باشد، یا به عبارتی حسن فعلی عمل مثبت انجام‌دادن بر طبق وحی و رسالت عملی است. حسن فعلی به منزله تن است و **حسن فاعلی** به منزله روح و حیات است؛ حسن فاعلی به معنای تصفیه و تزکیه نیت از هرگونه انگیزه و غرض غیرالهی است. این اصل اساسی‌ترین عاملی محسوب می‌شود که در تمام مراحل از آغاز تا پایان یک عمل می‌بایست مدنظر قرار گیرد. براین اساس، در منظومه فکری اسلام عملی ارزشمند تلقی می‌گردد که واجد دو ویژگی بنیادین باشد: نخست آن که از ابتدا بر پایه نیتی پاک و الهی استوار باشد و دوم آن که پس از اجرا نیز از آفات نفسانی چون منت‌گذاری و آزاررسانی مصون بماند تا اصالت و اعتبار خود را حفظ نماید. امام علی علیه السلام در این زمینه تصریح می‌فرماید: «شایستگی عمل به شایستگی نیت وابسته است. اگر نیت در هر کاری نیکو و پسندیده باشد، عمل را در مسیر صلاح و نیکی پیش می‌برد» (تمیمی آمدی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۵۲۵).

در جایی دیگر امام علی علیه السلام می‌فرماید: «شایستگی عمل جز به شایستگی نیت کامل نمی‌شود» (تمیمی آمدی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۵۲۷). این روایت به اهمیت بیشتر حسن فاعلی اشاره دارد. از آنجا که محرک واقعی فرد برای حرکت نیت است کامل بودن نیت به کامل شدن فعل نیز منجر می‌شود. بنابراین نیت منبع فعل و پشتوانه و اساس عمل است. در قرآن کریم و در سوره‌های اعراف/۵۶، توبه/۱۱۱، نساء/۱۲۴، کهف/۲، بقره/۲۵ به این مهم پرداخته شده است.

ایمان کامل و عمل صالح یعنی مجموع حسن فعلی و فاعلی دو ستونی هستند که با هم کار اخلاقی را شکل می‌دهند و در صورت نبودن یک بعد، کار اخلاقی تحقق نمی‌یابد. ایمان به خدا و روز رستاخیز، شرط اساسی و لازم حسن فاعلی است و این شرطیت یک گزاره قراردادی نیست، بلکه شرطیت ذاتی و تکوینی است. مانند شرطیت هر راه معین برای مقصد معین. براین اساس اخلاق اجتماعی که در ارتباط با دیگران نمود می‌یابد ریشه‌اش وجود ملکات نفسانی حمیده و خصلت‌های قلبی پسندیده در درون فرد عاقل و مؤمن است. شیوه تعاملات اجتماعی انسان برخاسته از ویژگی‌های روان‌شناختی بوده و همه رفتارهای جمعی او ریشه در خصوصیات فردی دارد.

۲-۴. مصادیق سرمایه عاطفی در سیره رضوی

۱-۲-۴. احسان و بخشش

در تحلیل سیره رضوی، محور اصلی سرمایه عاطفی را می‌توان در گفتن «احسان و بخشش» جستجو کرد. احسان به عنوان مفهومی بنیادین در منظومه اخلاق قرآنی، فراتر از یک فضیلت فردی، ساختاری یکپارچه برای تنظیم روابط انسان با خدا، خویشن و جامعه ترسیم می‌نماید. این مفهوم در قرآن کریم، نماد زیبایی و نیکی مطلق معرفی شده است؛ به گونه‌ای که حسنات در تقابل با سیئات قرار می‌گیرد (نساء/۷۱). خداوند متعال خود را به عنوان «أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ» می‌ستاید (مؤمنون/۱۴) و همه مخلوقات، به ویژه انسان را که «أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ» است، از زیبایی و حسن برخوردار ساخته است (سجده/۷). دامنه معناشناختی احسان در متون اسلامی، سه ساحت اصلی را در بر می‌گیرد: انجام اعمال نیک و رفتارهای شایسته (زمر/۱۰، انعام/۱۵۴)، نیکی کردن به دیگران (بقره/۳۸، رحمن/۶۰) و انجام هر کاری به شیوه‌ای کامل و بی‌نقص (بقره/۲۲۹). مؤلفه‌های سازنده این مفهوم، ایمان، انگیزه الهی (حسن فاعلی)، ذات نیک عمل (حسن فعلی)، شیوه شایسته اجرا (هیئت صدور) و در نهایت، انتقال خیر و نیکی به دیگران است. این فرآیند، انسان را به اصل اخوت بازمی‌گرداند و او را از استثمار شیطانی رها می‌سازد. قرآن کریم با تأکید بر این منظومه ارزشی، میثاق بنی اسرائیل را بر محور توحید و احسان به والدین، خویشاوندان، یتیمان و مسکینان و نیز گفتار نیک با تمام مردم استوار می‌داند (بقره/۸۳).

در تجلی عینی احسان در عرصه اجتماعی، نیکی به پدر و مادر به عنوان برجسته‌ترین نمونه، در آیات متعددی مورد تأکید قرار گرفته است (بقره/۸۳، نساء/۳۶، انعام/۱۵۱). این نیکی در

قالب رفتاری عاری از کوچک‌ترین بی‌احترامی، گفتاری نرم و سنجیده، ابراز فروتنی همراه با مهر و دلسوزی، طلب آموزش و حمایت مالی از ایشان متجلی می‌شود (اسراء/۲ و ۲۴). فراتر از این، احسان دایره‌ای گسترده‌تر را در بر می‌گیرد که شامل فروتنی و مساعدت مالی به خویشاوندان، یتیمان، نیازمندان، همسایگان، دوستان، در راه ماندگان و حتی آزاد کردن بردگان می‌گردد. پرهیز از خودبرتربینی و فخرفروشی، گذشت از خطای دیگران (آل عمران/۱۳۳) و تخصیص بخشی از اموال به نیازمندان از طریق زکات، انفاق و صدقه (نساء/۳۶، لقمان/۱) از دیگر نمودهای این فضیلت در شبکه روابط انسانی است. در تبیین فلسفه و انگیزه این بخشش‌ها در سیره رضوی، می‌توان به عمق نگرش اسلامی به مفهوم عطا اشاره کرد. بر اساس روایتی از امام رضا علیه‌السلام، بخشندگی نه یک هزینه، که یک «اندوخته جاودانی» است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۳۵۵؛ عطار دی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۳۰۴). این نگاه، سرمایه عاطفی را از سطح مبادلات اجتماعی گذرا به عرصه‌ای متعالی و باقی‌الصالحات ارتقا می‌دهد. انگیزه این جود و بخشش نیز در کلام دیگری از آن حضرت ریشه‌یابی شده است: «مَنْ أَيْقَنَ بِالْخَلْفِ جَادَ بِالْعَطِيَّةِ؛ آن که به پاداش یقین داشته باشد، بخشش بسیار کند» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۵۴؛ حرعاملی، ۱۳۹۱، ج ۱۱، ص ۵۲۳) که بر اساس آن، یقین به جایگزینی و پاداش الهی (خَلْف)، خود به عنوان محرک اصلی بخشش بسیار عمل می‌کند. بنابراین، سرمایه عاطفی در گفتمان رضوی، بر پایه‌ای استوار از معرفت و یقین به نظام حکیمانه پاداش الهی بنا شده که هم چون موتور محرک، فرد را به نیکوکاری و ایجاد پیوندهای عاطفی پایدار در جامعه سوق می‌دهد.

۲-۲-۴. نوع دوستی

در تبیین سرمایه عاطفی مبتنی بر سیره رضوی، مؤلفه «نوع دوستی» به عنوان عاطفه‌ای اجتماعی که موجب پیوندهای صمیمانه و رفتارهای داوطلبانه از قبیل کمک، همکاری و دل‌جویی است، جایگاهی محوری دارد. این عواطف اجتماعی، فرد را به سوی خیر جمعی جامعه‌ای که در آن قرار گرفته است سوق می‌دهد و دارای سطوح و دامنه‌های متفاوتی است. گاه این دامنه به محدوده خانواده و قبیله محدود می‌شود و در مواردی، عواطف فردی در مسیر منافع فامیل یا قبیله قربانی می‌گردد. در جوامع متکثر، این عواطف ممکن است معطوف به وطن شود، حتی اگر فرد خود مورد ستم ساختارهای آن قرار گرفته باشد، زیرا

احساس تعلق به وطن برتر از دیگر احساسات عمل می‌کند. نقد وارده بر حاملان این سطح از عواطف، «تلاشی شخصیت» در «شخصیت جامعه» و تبعیت محض از عادات و خطاهای جمعی است. اما در والاترین سطح، دایره این عواطف، فارغ از اختلافات نژادی، رنگ و عقیده، در مسیر منافع تمامی جامعه بشری گسترش می‌یابد. این مرتبه، ویژه انسان‌های ممتاز و پیشرو است که برای رهبری جامعه و ارتقای شأن انسانی گام برمی‌دارند. قرآن کریم با اشاره به کسانی که از این ظرفیت عاطفی بی‌بهره‌اند، می‌فرماید: «خدا بر دل‌ها و گوش‌های آنان مهر نهاده؛ و بر چشم‌هایشان پرده‌ای افکنده شده؛ و عذاب بزرگی در انتظار آنهاست» (حشر / ۹).

در سیره رضوی، نوع دوستی فراتر از تعاملات معمول یا مسئولیت‌های متعارف است. امام رضا علیه السلام همگان را به داشتن حس مهربانی و نیکی نسبت به همه مسلمانان، صرف نظر از گرایش‌های مذهبی خاصشان، توصیه می‌فرماید. ایشان در بیانی بنیادین، خط مشی رفتار با دیگران را این‌گونه ترسیم می‌فرماید: «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ وَ اضْطِنَاعُ الْخَيْرِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَ فَاجِرٍ؛ پس از ایمان به خداوند متعال، مهربانی کردن با مردم و نیکی کردن به خوب و بد آنها، بیانگر خردمندی و دوراندیشی است» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۵). این رهنمود، مبنای الزام اخلاقی مسلمانان برای رعایت اصولی چون حسن خلق، مدارا، چشم‌پوشی از عیوب، حمل عمل برادران دینی بر صحت، تلاش برای رفع نیازهای آنان و خیرخواهی متقابل قرار می‌گیرد.

امام رضا علیه السلام در تأکید بر تعمیق روابط اجتماعی می‌فرماید: «به دیدن یکدیگر روید تا یکدیگر را دوست داشته باشید و دست یکدیگر را بفشارید و به هم خشم نگیرید» (مجلسی، ۱۳۹۰، ج ۷۸، ص ۳۴۷). ایشان در بیان آداب تعامل نسلی می‌فرماید: «به بزرگ‌ترهائیان احترام بگذارید، و با کوچک‌ترها مهربان باشید، و صلح‌رحم نمایید» (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۶۵). در تبیین فلسفه تعاملات اجتماعی نیز می‌فرماید: «هرگز دو گروه با هم روبه‌رو نمی‌شوند، مگر این که نصرت و پیروزی با گروهی است که عفو و بخشش بیشتری داشته باشد» (مجلسی، ۱۳۹۰، ج ۷۱، ص ۴۵۲). همچنین در تحلیل روان‌شناختی رفتارهای اجتماعی اشاره می‌فرماید: «سخاوتمند از غذای مردم می‌خورد تا مردم از غذای او بخورند، اما بخیل از غذای مردم نمی‌خورد تا آنها نیز از غذای او نخورند» (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۱۵). کنار گذاشتن خودخواهی‌ها اگرچه در نگاه اول دشوار می‌نماید، اما روش امام رضا علیه السلام مبتنی بر جایگزینی پاداش ابدی به جای لذات زودگذر دنیوی و عبور از عالم

فرومایه به سوی عالم کرامت است. مصداق عینی این رویکرد را در مواجهه ایشان با برادران خود می‌توان مشاهده کرد. هنگامی که برادران امام به دلیل وصیت‌نامه امام کاظم علیه‌السلام که امامت و وصایت را به امام رضا علیه‌السلام سپرده بود، با ایشان به نزاع برخاستند و حتی نزد قاضی مدینه از وی شکایت کردند و تهمت سوءاستفاده مالی زدند، امام پس از اثبات حقانیت خود در محضر قاضی، خطاب به برادران فرمودند: «می‌دانم آن چه شما را به این کار واداشته بدهی‌های شماست. همه آنها بر عهده من است. تا زنده‌ام از کمک به شما دست برنخواهم داشت» (ابن‌بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۴). این رفتار، تجلی کامل بزرگواری، صبر در برابر بدرفتاری‌ها و گذشت از حق شخصی در جهت انسجام عاطفی خانواده بود. در تحلیل این رویکرد، می‌توان به حدیثی از امام رضا علیه‌السلام استناد کرد که در آن «أَجَلُ الْخَلَائِقِ وَ أَكْرَمُهَا اصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ وَ إِغَاثَةُ الْمَلْهُوفِ وَ تَحْقِيقُ أَمَلِ الْأَمَلِ؛ بهترین و ارزنده‌ترین خصلت‌ها کار نیک کردن، به فریاد بیچارگان رسیدن و برآوردن آرزوی آرزومندان است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۳۵۵؛ عطاردی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۳۰۴) معرفی شده است. این بیان، نوع‌دوستی را از حیطة یک احساس گذرا به مقام یک «خلق عظیم» و سرمایه‌ای اخلاقی-عاطفی پایدار ارتقا می‌دهد که هم دارای ارزش ذاتی است و هم کارکردی اجتماعی در نجات بشریت از پریشانی و تحقق آمال آنان دارد.

۳-۲-۴. مهرورزی

در تحلیل سیره رضوی، مهرورزی به عنوان بنیاد همه رفتارهای اجتماعی و انسانی، جایگاهی محوری دارد. این مفهوم که به معنای ابراز عاطفه و محبت اصیل است، نقشی بی‌بدیل در استحکام پیوندهای تربیتی ایفا می‌کند. چنین رفتارهای عاطفی که از عمق جان سرچشمه می‌گیرد، همچون جویباری زلال در وجود افراد جاری شده و به سیرت و اخلاق آنان حیات می‌بخشد. خداوند متعال در قرآن کریم، پیامبر خویش را به نرم‌خویی و مهرورزی با مردم فرمان می‌دهد: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ» (آل عمران / ۱۵۹). در سیره رضوی، این خصلت نیکو، همچون جد بزرگوارش، از بنیادی‌ترین محورهای رفتاری به شمار می‌رفت. روایات تاریخی گواهی می‌دهند که امام رضا علیه‌السلام همواره با مردم ارتباطی نزدیک و صمیمانه برقرار می‌کرد و با آنان مأنوس بود. منزل ایشان محل آمد و شد آزادانه مردم بود و هرگز کسی را با نگاه تحقیرآمیز مورد خطاب قرار نمی‌داد و مهر خود را از اطرافیان دریغ نمی‌کرد. چهره گشاده، متانت و مهربانی

ایشان چنان بود که مردم، امام را پناهگاه خود دانسته و مشکلات خویش را بی‌واسطه با ایشان در میان می‌نهادند. از منظر امام، محبت با مردم نیمی از خردمندی شمرده می‌شد (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۴۴۳) و همواره خواستار بخشش، رحمت و خیرخواهی برای همگان بودند. ابراهیم بن عباس در توصیف اخلاق امام چنین نقل می‌کند: «هرگز ندیدم امام رضا علیه‌السلام به کسی جفا کند. سخن کسی را قطع نمی‌کرد تا او از گفتارش فارغ شود. در حضور هم‌نشینان پایش را دراز نمی‌کرد، تکیه نمی‌داد و به غلامان و خدمتکاران ناسزا نمی‌گفت» (مجلسی، ۱۳۹۰، ص ۹۰). همچنین از خادم خاص ایشان روایت شده است: «هنگامی که امام رضا علیه‌السلام تنها بود، همه همراهان و اطرافیان را جمع می‌کرد، با آنان گفتگو می‌نمود، همدمی می‌کرد و با ایشان هم‌سفره می‌شد» (ابن بابویه، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۴۳۲).

این مهرورزی افزون بر تعاملات عمومی، در کانون خانواده و نسبت به آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه نیز تبلور می‌یافت. امام رضا علیه‌السلام در بیانی، مهربانی با یتیمان دیگران را شرط دریافت مهرورزی نسبت به یتیمان خود می‌دانستند: «تَحَنُّنًا عَلٰی اٰیْتَامِ النَّاسِ كَمَا يُتَحَنَّنُ عَلٰی اٰیْتَامِكُمْ؛ با یتیم‌های مردم مهربانی کنید تا با یتیم‌های شما مهربانی کنند» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۹۵؛ ابن بابویه، ۱۴۰۰، ص ۸۵). همچنین در رهنمودی جامع، توأمان بر احترام به بزرگان، مهرورزی به کودکان و پیوند با خویشاوندان تأکید فرمودند: «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَ ارْحَمُوا صِغَارَكُمْ وَ صَلُّوا اَرْحَامَكُمْ؛ بزرگسالان خود را احترام کنید و با کودکان خویش مهربانی نمایید و صله ارحام به جا آورید» (ابن بابویه، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۲۹۵). این نگاه چندبعدی، ساختاری متوازن برای شبکه عاطفی جامعه طراحی می‌کند که در آن احترام متقابل نسل‌ها و استمرار پیوندهای خویشاوندی تضمین می‌شود. ابراز محبت و دلسوزی برای تداوم ارتباطات اجتماعی ضرورتی انکارناپذیر است؛ خصیصه‌ای که خداوند آن را در نهاد آدمی به ودیعه نهاده است: «وَمِنْ آيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لَتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً» (روم / ۲۱). «مودت» به عنوان محبتی پایدار و فراگیر، ظرفیت و تحمل افراد را افزایش داده و گسترش آن موجب رفتارهای شایسته در موقعیت‌های مختلف می‌گردد (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۴). در محیط خانواده، این مهر و عطوفت است که دل‌ها را به هم نزدیک کرده، پیوندهای عاطفی را تعمیق می‌بخشد، احساس امنیت و دلگرمی ایجاد می‌کند و در نهایت، زندگی مشترک را دلپذیر می‌سازد. بنابراین، سرمایه عاطفی در سیره رضوی، بر پایه شبکه‌ای از مهرورزی سامان یافته که از کانون خانواده آغاز شده و تا سطح جامعه و حتی فراتر از آن، شامل همه انسان‌ها و حتی یتیمان می‌گردد.

۴-۲-۴. مثبت اندیشی و حسن ظن

در تبیین سرمایه عاطفی مبتنی بر منظومه رضوی، «مثبت اندیشی و حسن ظن» به عنوان محوری اساسی در تنظیم روابط اجتماعی و سلامت روانی جامعه عمل می‌کند. از منظر اسلامی، مسلمانان ضمن ضرورت تدبیر و احتیاط در رفتارهای اجتماعی، موظف به حفظ خوش‌گمانی نسبت به یکدیگرند. این فضیلت اخلاقی که فراگیرنده تمامی مسلمانان با هر قومیت و زبانی است، عامل بنیادینی در ایجاد سرمایه اجتماعی «اعتماد» به شمار می‌رود. قرآن کریم در توصیف پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید: «وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ» (توبه / ۶۱)، که ایمان به مؤمنان را به عنوان ویژگی برجسته رسول خدا برمی‌شمارد.

در تحلیل روان‌شناختی این فضیلت، باید اذعان داشت که یکی از ارکان آرامش روانی انسان، «احساس ایمنی» است که تنها در سایه حسن ظن تأمین می‌گردد. مثبت اندیشی نشانگر سلامت فکری، روانی و شخصیتی فرد است که قرآن کریم بدان سفارش اکید کرده است. در مقابل، سیطره بدگمانی بر روابط انسانی، پیامدهایی چون احساس دائم خطر، عدم امنیت روانی و تضییع سلامت نفسانی را در پی دارد: «وَإِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالْئِسْنِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ» (نور / ۱۲).

در ترسیم پیامدهای شوم بدگمانی، روایتی از امام رضا علیه‌السلام تحلیل عمیقی ارائه می‌دهد: «أَنَّ الْجُبْنَ وَ الْبُخْلَ وَ الْحِرْصَ غَرِيزَةٌ يَجْمَعُهَا سُوءُ الظَّنِّ؛ همانا ترس، بخل و آزمندی غریزه ای است که از بدگمانی ناشی می‌شود» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۴۰۹). بر این اساس، رذایلی چون ترس، بخل و آزمندی که به عنوان غرایز مخرب شناخته می‌شوند، همگی از سرچشمه واحد «سوء ظن» نشأت می‌گیرند. این تحلیل روان‌شناختی، نشان می‌دهد چگونه یک رذیلت اخلاقی می‌تواند تبدیل به ماتریسی برای تولید مجموعه‌ای از آسیب‌شناسی‌های روانی-اجتماعی گردد.

در سطح تعامل اجتماعی، امام رضا علیه‌السلام با تأکید بر مسئولیت اخلاقی فرد در قبال امید جامعه، می‌فرماید: «لَا تَقْنَطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ أَنْتَ تَرْجُوهَا لِنَفْسِكَ؛ مردم را از رحمت خدا مایوس مکن، هنگامی که خودت به بدان امیدواری» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۰، ص ۳۸۸). این فرمان اخلاقی، هرگونه رفتار یا گفتاری که موجب یأس عمومی از رحمت الهی گردد را نفی می‌کند و بر همخوانی بین امید شخصی و پیام اجتماعی تأکید می‌ورزد.

در والاترین سطح، سیره رضوی، حسن ظن را از حیطة روابط افقی انسان‌ها به رابطه عمودی

با خداوند ارتقا می‌دهد. در حدیثی قدسی از امام رضا علیه السلام آمده است: «أَحْسَنَ الظَّنِّ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ بِي إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا؛ به خدا خوش گمان باش زیرا خدای عز و جل می‌فرماید: من نزد گمان بنده‌ی مومن خویشم؛ اگر گمان او به من نیک باشد، مطابق آن گمان با او رفتار کنم و اگر بد باشد، مطابق همان گمان بد با او عمل کنم» (کافی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۷۲؛ عطاردی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۲۷۳). این بیان نورانی نشان می‌دهد که حسن ظن به خداوند تنها یک توصیه اخلاقی نیست، بلکه یک «سازه معنوی» است که واقعیت رابطه انسان با خدا را شکل می‌دهد. بر اساس این نگاه، سرمایه عاطفی فرد و جامعه در گرو کیفیت این رابطه عمودی است و خوش بینی به خداوند، زیرساخت روانی-عاطفی لازم برای گسترش این فضیلت در تمام سطوح روابط انسانی را فراهم می‌سازد.

۵-۲-۴. خوش خلقی

در تبیین سرمایه عاطفی در منظومه رضوی، «خوش خلقی» به عنوان تجلی عینی فضیلت‌های اخلاقی در عرصه روابط اجتماعی، جایگاهی محوری دارد. این فضیلت که در متون اسلامی از آن به «حسن خلق» تعبیر می‌شود، نقشی تعیین کننده در استحکام پیوندهای اجتماعی ایفا می‌کند. در ترسیم چارچوب نظری این مفهوم، امام رضا علیه السلام ارزش سترگ خوش اخلاقی را این گونه تبیین می‌فرمایند: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلَ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ؛ در ترازوی اعمال، هیچ چیز گران سنگ تر از اخلاق نیکو نیست» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۷؛ عطاردی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۲۹۷) که اخلاق نیکو را گران قدرترین سرمایه در ترازوی سنجش اعمال بشری معرفی می‌کند.

در تحلیل سطوح مختلف خوش خلقی، روایتی از امام رضا علیه السلام تمایزی ژرف میان دو گونه خلق نیکو ارائه می‌دهد: «حُسْنُ الْخُلُقِ سَجِيَّةٌ وَ نِيَّةٌ وَ صَاحِبُ النِّيَّةِ أَفْضَلُ؛ خوش اخلاق بودن دو گونه است: فطری و اختیاری. کسی که از روی قصد و اختیار خوش اخلاق باشد، برتر است» (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۳۷۸؛ نوری، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۹۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۰، ص ۲۰۹). بر این اساس، خوش اخلاقی یا می‌تواند «سجیه» ای فطری و غریزی باشد، یا «نیت» ای اختیاری و آگاهانه که البته مرتبه دوم به جهت انتخابی و اکتسابی بودن، از ارزش و فضیلت والاتری برخوردار است.

در منظومه پادشاهی اخروی، امام رضا علیه السلام جایگاه رفیع خوش اخلاقان را با

عبادت‌گران شب‌زنده‌دار مقایسه می‌فرمایند: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيُنَالُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ؛ همانا بنده به واسطه خوش اخلاقی اش به درجه روزه داری می‌رسد که شب‌ها نیز به عبادت مشغول است» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۷؛ عطاردی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۲۹۷). این تشبیه عمق تأثیر اخلاق نیکو در تعالی روحانی را آشکار می‌سازد. افزون بر این، پیوند ناگسستنی میان ایمان و اخلاق در کلام دیگری از امام رضا علیه‌السلام مورد تأکید قرار گرفته است: «أَكْمَلَكُمْ إِيْمَانًا أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا؛ در میان شما ایمان کسی کامل تر است که اخلاقش نیکو تر باشد» (همان). در عرصه مصادیق عینی خوش خلقی، «رعایت ادب و حفظ احترام» به عنوان ارکان اساسی ارتباط سازنده با دیگران شناخته می‌شود. قرآن کریم تکبر و خودبرتربینی را از مصادیق بارز بی‌ادبی برمی‌شمارد: «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا» (لقمان / ۱۸) و شادی‌های افراطی همراه با نافرمانی الهی را نوعی بی‌حرمتی به حریم ربوبی معرفی می‌کند: «لِكَيْلًا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ» (حدید / ۲۳).

احترام به دیگران به عنوان هنجاری عاطفی-اخلاقی، پیوندی ناگسستنی با کرامت ذاتی انسان دارد. قرآن کریم در این زمینه پاداش احترام‌گذاری را پیش از آنکه به طرف مقابل برسد، به خود فرد باز می‌گرداند: «ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (حج / ۳۲). این رفتار نه تنها نشانه سلامت و تعادل شخصیتی فرد است، بلکه موجب جلب گرایش دیگران و یاری‌رسانی آنان در حوائج و مشکلات می‌گردد. این رهنمودها نشان می‌دهد که خوش خلقی در سیره اهل بیت علیهم‌السلام، مجموعه‌ای از مهارت‌های ارتباطی هوشمندانه و فعالانه است که سرمایه عاطفی فرد و جامعه را به طور مستمر تقویت می‌کند.

۶-۲-۴. قدردانی از یکدیگر

در تحلیل سرمایه عاطفی از منظر سیره رضوی، «قدردانی و سپاسگزاری» به عنوان حلقه اتصال میان فضایل فردی و تعهدات اجتماعی ظاهر می‌شود. این مفهوم که در متون اسلامی از آن به «شکر» تعبیر می‌شود، تنها به حیطة رابطه انسان با خداوند محدود نبوده، بلکه شبکه‌ای از مسئولیت‌های متقابل اجتماعی را تشکیل می‌دهد.

در تبیین این منظومه، امیر رضا علیه‌السلام به پیوند ناگسستنی میان سه جفت از احکام الهی اشاره می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَمَرَ بِثَلَاثَةِ مَقْرُونٍ بَهَا ثَلَاثَةٌ أُخْرَى أَمَرَ بِالصَّلَاةِ وَ الرَّكَاةِ فَمَنْ صَلَّى وَ لَمْ يُزَكِّ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ صَلَاتُهُ وَ أَمَرَ بِالشُّكْرِ لَهُ وَ لِلْوَالِدَيْنِ فَمَنْ لَمْ يَشْكُرْ وَ الْوَالِدِيَهُ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ وَ أَمَرَ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَ صَلَاةِ الرَّحِمِ فَمَنْ لَمْ يَصِلْ رَحِمَهُ لَمْ يَتَّقِ اللَّهَ؛ همانا خداوند

عزوجل به سه چیز امر فرموده که با سه چیز دیگر همراه است: به نماز و زکات امر فرموده است، پس اگر کسی نماز بخواند و زکات ندهد، نمازش قبول نخواهد شد. همچنین به شکرگزاری از خداوند و سپاس از پدر و مادر امر فرموده است. پس اگر کسی پدر و مادرش را سپاس نگوید، خدا را شکرگزاری ننموده است. نیز به پرهیزکاری و پروا از خدا و رسیدگی به خویشاوندان فرمان داده است، پس هر کس به خویشاوندان رسیدگی نکند، از خدا پروا نکرده است» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۵۸؛ ابن بابویه، ۱۴۰۳، ص ۱۵۶). این بیان نورانی نشان می‌دهد که شکرگزاری از والدین شرط لازم برای تحقق شکر حقیقی نسبت به خداوند است. این احادیث نشان می‌دهند که سپاس از نعمت‌های الهی بدون پذیرفته شدن شکر نسبت به انسان‌هایی که در مسیر زندگی نقش واسطه فیض بوده‌اند، تحقق نمی‌یابد.

در ترسیم ویژگی‌های بندگان برجسته، امام رضا علیه السلام در پاسخ به پرسشی درباره «بهترین بندگان» می‌فرماید: «الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَغْفَرُوا وَإِذَا أَعْطُوا شَكَرُوا وَإِذَا ابْتُلُوا صَبَرُوا وَإِذَا غَضِبُوا عَفَوْا؛ از حضرت درباره بهترین بندگان خدا سوال شد؛ فرمود: کسانی هستند که چون نیکی کنند، شادمان شوند و هرگاه کار بدی کنند، از خدا آمرزش خواهند و هر وقت به آنان بخششی شود، شکر گزارند و چون در بلا افتند، شکیبایی ورزند، و هنگام خشم درگذرند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۳۳۸). در این بیان جامع، شکرگزاری در کنار صبر، عفو و استغفار به عنوان یکی از پنج ستون شخصیت ایمانی ترسیم شده است.

از منظر جامعه‌شناختی، قدردانی دارای کارکردهای متعددی در تقویت سرمایه عاطفی است. این فضیلت با تنظیم مناسب روابط بین فردی، تقویت احساس مسئولیت متقابل و ارتقای کیفیت مناسبات اجتماعی، بستری برای تعاملات سازنده فراهم می‌آورد. در حالی که نادیده گرفتن خدمات دیگران موجب دلسردی و فاصله‌گیری می‌شود، قدردانی به عنوان عاملی تقویت‌کننده، پیوندهای اجتماعی را مستحکم می‌سازد.

قدردانی در سیره رضوی دارای سطوح سه‌گانه است: تشکر زبانی که حداقل الزامی این فضیلت است، قدردانی عملی که تجسم عینی سپاس در رفتار است، و سپاس قلبی که عمیق‌ترین سطح این فضیلت محسوب می‌شود. این سطوح سه‌گانه نشان می‌دهند که سپاسگزاری تنها یک رفتار ظاهری نیست، بلکه باید به باوری درونی و صفتی پایدار در شخصیت انسان تبدیل شود. به این ترتیب، سرمایه عاطفی در سیره رضوی بر پایه شبکه‌ای از روابط مبتنی بر قدردانی متقابل استوار است که هم رابطه عمودی انسان با خداوند و هم

روابط افقی او با سایر انسان‌ها، به ویژه والدین و خویشاوندان را در بر می‌گیرد. این نگاه جامع، قدردانی را از حیثه یک عادت اجتماعی ساده به سطح یک مسئولیت دینی و اخلاقی ارتقا می‌دهد.

۷-۲-۴. تعامل سازنده

در تحلیل سرمایه عاطفی در سیره رضوی، «تعامل سازنده» به عنوان محوری اساسی در تنظیم روابط اجتماعی بر پایه معیارهای اسلامی ظهور می‌یابد. این مفهوم در منظومه فکری امام رضا علیه‌السلام تنها به معنای ارتباط سطحی نیست، بلکه شبکه‌ای پیچیده از تعهدات اخلاقی و مسئولیت‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد.

اسلام با بنیان نهادن چارچوبی مبتنی بر برابری انسان‌ها، همزیستی مسالمت‌آمیز و پرهیز از تعصبات قومی، بستر شکل‌گیری تمدنی متعالی را فراهم ساخته است. قرآن کریم در آیات ۱۱ و ۱۲ سوره حجرات، با نهی از استهزاء، القاب ناشایست، سوءظن، تجسس و غیبت - که همگی تضعیف‌کننده پیوندهای سالم اجتماعی هستند - نقشه راهی برای تعامل سازنده ترسیم می‌نماید. در نمونه‌ای عینی از سیره عملی امام رضا علیه‌السلام، هنگامی که گروهی از مدعیان تشیع پس از دو ماه انتظار، موفق به دیدار حضرت شدند، با برخورد سرد ایشان مواجه گردیدند. حضرت در پاسخ به این رفتار فرمودند: «شما ادعا دارید که از شیعیان امیرمؤمنان هستید؛ درحالی که در بیشتر کارهای خویش با علی مخالفت نموده و درباره بیشتر واجبات و حقوق برادران دینی خود کوتاهی می‌نمایید.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۵، ص ۱۵۸) این مواجهه تربیتی که منجر به استغفار فوری آنان گردید، نشان می‌دهد که تعامل سازنده در نگاه رضوی، گاه مستلزم نقد صریح و اصلاحگری است. سپس حضرت با عنایت به توبه آنان و زحمت شصت بار مراجعه‌شان، علاوه بر بخشش الهی و دعا برای ایشان، با اهدای کمک مالی و هدایا، مصداق کامل ترمیم رابطه و سرمایه‌گذاری عاطفی را به نمایش گذاردند.

در ترسیم الگوی جامع تعامل اجتماعی، امام رضا علیه‌السلام در رهنمودی کلان می‌فرمایند: «أَصْحَابِ... الصِّدِّيقِ بِالتَّوَّاضِعِ وَ العَدُوِّ بِالتَّحَرُّزِ وَ العَامَّةَ بِالبِشْرِ؛ با دوستان فروتن باش، از دشمن پرهیز کن و با توده مردم گشاده‌رو باش» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۳۵۵-۳۵۶). که سه گونه ارتباط را مشخص می‌سازد: همراهی فروتنانه با دوستان، تعامل با دشمنان همراه با احتیاط، و برخورد با توده مردم با گشاده‌روی. این تفکیک هوشمندانه نشان می‌دهد که

تعامل سازنده به معنای یکسانی رفتار در تمام موقعیت‌ها نیست، بلکه بایستی با حفظ اصول ثابت اخلاقی، شیوه‌های ارتباطی را با توجه به ماهیت رابطه و شرایط زمینه تنظیم نمود. بر این اساس، سرمایه عاطفی در گفتمان رضوی، از مسیر تعاملی ساخته می‌شود که همزمان هم شفاف و اصلاحگر است و هم ظرفیت ترمیم و نوازش دارد. این نگاه، تعامل سازنده را از سطحی از مراودات اجتماعی معمول به عرصه‌ای برای پرورش انسان‌های مسئول و جامعه‌ای بر پایه ارزش‌های اصیل ارتقا می‌دهد.

تحلیل ابعاد سرمایه عاطفی در سیره رضوی				
ردیف	مؤلفه سرمایه عاطفی	تعریف عملیاتی در سیره رضوی	شاخص‌های رفتاری	مستندات قرآنی و روایی
۱	خوش خلقی	نرم‌خویی و گشاده‌رویی در تعاملات	سلام کردن، احترام، پرهیز از تکبر	“أَنْقَلْ شَيْءَ فِى الْمِيزَانِ حَسَنَ الْخَلْقِ” (بهار الانوار)
۲	تعامل سازنده	ارتباط مبتنی بر احترام و مسئولیت‌پذیری	نصیحت خیرخواهانه، نقد سازنده	“صحب الصديق بالتواضع...” (بهار الانوار)
۳	عفو و صفح	گذشت از خطاهای دیگران بدون منت	بخشش مالی و اخلاقی، عدم پیگیری خطاها	“العفو عند المقدرة” (نهج الفصاحه)
۴	مهرورزی	ابراز محبت عملی و قلبی	دیدار، هدیه، هم‌سفره شدن	“تحننوا على أيتام الناس...” (عیون اخبار الرضا)
۵	نوع دوستی	خدمت به همه انسان‌ها فارغ از عقیده	کمک مالی، فکری، عاطفی	“اصطناع المعروف و إغاثة الملهوف” (بهار الانوار)
۶	مثبت‌اندیشی	خوش‌گمانی به خدا و مردم	پرهیز از سوءظن، امیدواری	“أحسن الظن بالله” (کافی)
۷	قدردانی	سپاس از نعمت‌های الهی و انسانی	تشکر زبانی و عملی	“من لم يشكر والدیه لم يشكر الله” (عیون اخبار الرضا)

جدول ۱: تحلیل ابعاد سرمایه عاطفی در سیره رضوی

۵. نتیجه گیری

این پژوهش با واکاوی مفهومی و استخراج نظام‌مند داده‌ها از متون روایی، به تبیین الگوی «سرمایه عاطفی» در سیره امام رضا علیه‌السلام پرداخت. یافته‌ها مؤید آن است که سرمایه عاطفی در گفتمان رضوی، صرفاً یک دارایی روان‌شناختی منفعل نیست، بلکه یک سازه فعال ارتباطی-اخلاقی است که در بستر تعاملات اجتماعی و با محوریت مفهوم کلیدی «احسان» شکل می‌گیرد و شکوفا می‌شود. این سازه بر دو رکن بنیادین استوار است: «حسن فعلی» که به کیفیت و شایستگی عمل بیرونی اشاره دارد و «حسن فاعلی» که بر تصفیه نیت و قصد الهی تأکید می‌ورزد.

تحلیل محتوای احادیث نشان می‌دهد که سرمایه عاطفی در این پارادایم، در قالب شبکه‌ای به هم تنیده از فضایل اخلاقی متجلی می‌شود. مؤلفه‌هایی همچون خوش خلقی آگاهانه، تعامل سازنده و مبتنی بر مسئولیت‌پذیری، تساهل و مدارا، عفو و گذشت فراتر از انتقام‌جویی، تعهد به پیوندهای خویشاوندی (صله‌رحم)، مهرورزی به عنوان بنیان روابط انسانی، نوع‌دوستی گسترده، مثبت‌اندیشی و حسن ظن و در نهایت قدردانی متقابل، اجزای تشکیل‌دهنده این الگوی جامع هستند. نکته تمایز بارز این الگو، نگاه یکپارچه و تعالی‌بخش آن است؛ به گونه‌ای که کنش‌های عاطفی را از سطح مبادلات اجتماعی گذرا به عرصه‌ای معنوی و باقی‌الصالحات ارتقا می‌دهد. در این نگاه، سرمایه‌گذاری عاطفی نه یک هزینه، که یک «اندوخته جاودانی» قلمداد می‌شود که پشتوانه آن، معرفت و یقین به نظام حکیمانه پاداش الهی است.

در مجموع، این پژوهش با پیوند زدن مفاهیم نوین روان‌شناسی-اجتماعی با گنجینه معارف دینی، الگویی کاربردی و نظام‌مند از سرمایه عاطفی ارائه می‌دهد. این الگو می‌تواند به عنوان چارچوبی نظری و عملی برای طراحی برنامه‌های تربیتی، فرهنگی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد و با نهادینه‌سازی این مؤلفه‌ها در سبک زندگی فردی و جمعی، به ارتقای سلامت روان، تحکیم پیوندهای اجتماعی و در نهایت، شکل‌دهی به جامعه‌ای مبتنی بر ارزش‌های اصیل اسلامی کمک شایانی نماید. برای تکمیل این پژوهش، انجام مطالعات تجربی جهت سنجش میزان تأثیرپذیری سرمایه عاطفی افراد از این الگو، به عنوان گام بعدی پیشنهاد می‌گردد.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم**، (۱۳۸۹ش)، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، قم، علی ابن ابی طالب علیه السلام.
- نهج البلاغه**، (۱۳۸۰ش)، مترجم: سید جعفر شهیدی، تهران، جهاد دانشگاهی.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۰ش)، **الخصال**، مترجمان: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۲ش)، **عیون اخبار الرضا**، مترجمان: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، تهران، صدوق.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۰ق)، **امالی**، بیروت، مؤسسه اعلمی.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۳ق)، **الخصال**، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۴ق)، **عیون اخبار الرضا**، بیروت، موسسه الأعلمی للمطبوعات.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۸ق)، **عیون اخبار الرضا**، تهران، جهان.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۱۳ق)، **من لا یحضره الفقیه**، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۳۸۲ش)، **تحف العقول**، مترجم: صادق حسن زاده، قم، آل علی علیه السلام.
- باقری، ناهید و گل پرور، محسن، (۱۳۹۶ش)، **تحلیلی بر رابطه سرمایه‌گذاری جمعی و اجتماعی با رفتارهای مدنی (شهروندی): نقش واسطه‌ای سرمایه‌گذاری جمعی عاطفی در میان معلمان، پژوهش‌های رهبری و مدیریت آموزشی**، ۳(۱۱)، ۲۷-۱.
- بخشی زاده مقدم، محمدحسین؛ انصاریان، فهیمه؛ باهنر، ناصر و صمدی، معصومه، (۱۴۰۰ش)، **بازسازی اصول پرورش تفکر بر اساس هستی‌شناسی اسلامی به قرائت علامه طباطبائی**، تحقیقات بنیادین علوم انسانی، ۷(۴)، ۶۸-۴۷.
- پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۳ش)، **نهج الفصاحه**، قم، انصاریان.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۸ش)، **تفسیر تسنیم**، قم، اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۳۹۱ق)، **وسائل الشیعه**، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۹۴ش)، **سبک زندگی در نهج البلاغه (سیره‌شناسی)**، قم، دارالکتب اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷ش)، **لغت‌نامه**، تهران، دانشگاه تهران.
- دیلمی، حسن بن محمد، (۱۴۰۸ق)، **أعلام الدین فی صفات المومنین**، قم، موسسه آل البیت علیهم السلام لإحياء التراث.
- صف آرا، مریم، رجبی، حدیث، صادقی، میثم، سلم آبادی، مجتبی، (۱۴۰۳ش)، **پیش‌بینی سلامت روانشناختی زنان سالمند: نقش سرمایه عاطفی و تاب‌آوری**، پژوهش پرستاری ایران، ۱۹(۱)، ۵۳-۴۴.
- صمدی، معصومه، (۱۴۰۰ش)، **استلزامات سبک زندگی اسلامی (با تمرکز بر رابطه انسان با خدا) در اسناد تحولی آموزش و پرورش**، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۱۳(۱)، ۴۰-۲۵.
- عاملی، جعفر مرتضی، (۱۳۸۷ش)، **حیاه الامام الرضا علیه السلام**، قم، موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تیان.
- عطاردی، عزیز الله، (۱۳۹۲ق)، **مسند الإمام الرضا**، تهران، صدوق.
- علی بن موسی، (۱۴۰۶ق)، **فقه الرضا (منسوب به امام رضا علیه السلام)**، مشهد، مؤسسه آل البیت علیهم السلام.
- عنایتی، مهناز و گل پرور، محسن. (۱۳۹۷ش). **الگوی ساختاری رابطه سرمایه‌گذاری جمعی عاطفی با**

سرمایه عاطفی و شکایات روان‌تنی در پرستاران. آموزش پرستاری، ۷(۳)، ۵۷-۶۴.

قمی، عباس. (۱۴۰۴/ق۱۳۶۲ش). **مفاتیح الجنان**، زیارت امام رضا علیه‌السلام. کبیری، زینب، (۱۳۹۹ش)، **جلوه‌های کرامت در سبک زندگی امام رضا علیه‌السلام**، فرهنگ پژوهشی، ۴۱(۱)، ۲۰۷-۱۸۷.

کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۷ش)، **اصول کافی**. مترجم: سیدمهدی آیت‌اللهی. تهران، جهان‌آرا. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۸ش)، **اصول کافی** مترجمان: یعقوب راشدی و سعید راشدی. قم، آرایه. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، **الکافی**، تهران، دارالکتب الإسلامیة.

گل پرور، محسن. (۱۳۹۵ش). **سرمایه عاطفی: کارکردها و ضرورت‌ها**، تهران، جنگل.

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (۱۴۰۳ق)، **بحار الانوار**، بیروت، مؤسسه الوفاء.

مجلسی، محمدباقر، (۱۳۹۰ش)، **بحار الانوار**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

مجیدی، حسن، عزیزی، امیر، رزم‌آرا، راضیه، (۱۳۹۵ش)، **سیره فردی و اجتماعی امام رضا علیه‌السلام با**

تطبیق بر آیات قرآن، پژوهشنامه معارف قرآنی، ۷(۲۶)، ۷۷-۹۸.

مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۹۴ش)، **تفسیر نمونه**، قم، دارالکتب الاسلامیه.

میرمحمدی، داوود، (۱۴۰۲ش)، **ایثار اجتماعی؛ به مثابه تولید انرژی عاطفی**، سرمایه اجتماعی و انسجام

جمعی، نشریه نامه هویت، دوره ۸، شماره ۹۴.

نامدار جویمی، احسان، روشن، سیدعلیقلی، یعقوبی، نورمحمدی، (۱۳۹۸ش)، **مهارت‌های ارتباطی در سیره**

رضوی با التزام عملی به باورهای اسلامی، فرهنگ رضوی، ۷(۲۵)، ۱۴۸-۱۲۱.

نورایی، محسن و سلیمانی، حدیثه، (۱۳۹۲ش)، **کرامت انسان در سیره امام رضا علیه‌السلام**، سراج منیر،

۴(۱۲)، ۱۷۹-۱۶۵.

نوری، حسین بن محمدتقی، (۱۴۰۷ق)، **مستدرک الوسائل**، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.

وکیلی، محمد مسعود، حیدرنیا، علیرضا، نیکنامی، شمس‌الدین، (۱۳۹۰ش)، **ارتباط‌شناسی و مهارت‌های**

ارتباطی میان فردی، زنجان، قلم مهر.

References

- The Holy Quran, (2010), Translator: Naser Makarem Shirazi, Qom, Ali ibn Abi Talib (A.S.).
- Nahj al-Balagha ,(2001) ,Translator :Seyyed Jafar Shahidi ,Tehran ,Jihad Daneshgahi.
- Al-Amili ,Ja'far Murtada ,(2008) ,Hayat al-Imam al-Reza (A.S) ,.Qom ,Mu'assasat al-Thaqafiyah wa al-Ilamiyyah Tabyan.
- Al-Daylami ,Hasan bin Muhammad ,(1988) ,A'lam al-Din fi Sifat al-Mu'minin, Qom ,Mu'assasat Al al-Bayt (A.S) .li-Ihya' al-Turath.
- Ali bin Musa , (1986) ,Fiqh al-Reza Attributed to Imam al-Reza (A.S.) ,.Mashhad, Mu'assasat Al al-Bayt (A.S.).
- Al-Kulayni ,Muhammad bin Ya'qub ,(1987) ,Al-Kafi ,Tehran ,Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Al-Kulayni ,Muhammad bin Ya'qub ,(2008) ,Usul al-Kafi .Translator :Seyyed Mahdi Ayatollahi .Tehran :Jahan Ara.
- Al-Kulayni ,Muhammad bin Ya'qub ,(2009) ,Usul al-Kafi Translators :Ya'qub Rashdi and Saeed Rashdi .Qom :Araye Publications.
- Al-Majlisi ,Muhammad Baqir bin Muhammad Taqi ,(1983) ,Bihar al-Anwar ,Beirut, Mu'assasat al-Wafa.
- Al-Majlisi ,Muhammad Baqir ,(2011) ,Bihar al-Anwar ,Tehran ,Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Al-Nuri ,Husayn bin Muhammad Taqi ,(1987) ,Mustadrak al-Wasa'il ,Qom ,Mu'assasat Al al-Bayt) A.S.(.
- Al-Qummi ,Abbas .(1983/1984) .Mafatih al-Jinan ,Ziyarat Imam al-Reza(A.S.).
- Attardi ,Aziz Allah ,(1972) ,Musnad al-Imam al-Reza (A.S.) ,Tehran ,Saduq.
- Bagheri ,Nahid and Golparvar ,Mohsen ,(2017) ,An Analysis of the Relationship Between Collective and Social Investment with Civil) Citizenship (Behaviors: The Mediating Role of Collective Emotional Investment Among Teachers ,Educational Leadership and Management Research.1-27 ,(11)3 ,
- Bakhshizadeh Moghadam ,Mohammad Hossein ;Ansarian ,Fahimeh ;Bahoner, Nasser and Samadi ,Masoumeh ,(2021) ,Reconstructing the Principles of Cultivating Thought Based on Islamic Ontology according to the Reading of Allamah Tabatabai ,Fundamental Research in the Humanities.47-68 ,(4)7 ,
- Dehkhoda ,Ali Akbar ,(1998) ,Lughatnameh ,Tehran ,University of Tehran.

- Delshad Tehrani ,Mostafa ,(2015) ,Lifestyle in Nahj al-Balagha (Sirah Studies)Qom, Dar al-Kutub al-Islami.
- Enaayati ,Mehnar and Golparvar ,Mohsen .(2018) .The Structural Model of the Relationship Between Collective Emotional Investment with Emotional Capital and Psychosomatic Complaints in Nurses .Nursing Education.57-64 ,(3)7 ,
- Golparvar ,Mohsen .(2016) .Emotional Capital :Functions and Necessities ,Tehran ,Jangal.
- Hurr al-Amili ,Muhammad bin al-Hasan ,(1971) ,Wasail al-Shi'a ,Beirut ,Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali ,(1958) ,Uyun Akhbar al-Rida ,Tehran ,Jahan.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali (1980) ,AH ,(Al-Amali ,Beirut ,Muassat al-Aalami.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali , (1983) ,Al-Khisal ,Qom ,Jami'ah al-Mudarrisin fi al-Hawzah al-Ilmiyyah ,Qom.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali ,(1984) ,Uyun Akhbar al-Rida ,Beirut ,Muassat al-Aalami lil-Matbu'at.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali ,(1993) ,Man La Yahduruhu al-Faqih ,Qom, Jami'ah al-Mudarrisin fi al-Hawzah al-Ilmiyyah ,Qom.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali ,(2001) ,Al-Khisal ,Translators :Hamidreza Mostafid and Ali Akbar Ghaffari ,Tehran ,Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Ibn Babuyah ,Muhammad bin Ali ,(2003) ,Uyun Akhbar al-Rida ,Translators :Hamidreza Mostafid and Ali Akbar Ghaffari ,Tehran ,Saduq.
- Ibn Shubah al-Harrani ,Hasan bin Ali ,(2003) ,Tuhaf al-Uqul ,Translator :Sadeq Hassanzadeh ,Qom ,Intisharat Al Ali (A.S.).
- Javadi Amoli ,Abdullah ,(2009) ,Tafsir Tasnim ,Qom ,Isra.
- Kabiri ,Zaynab ,(2020) ,Manifestations of Dignity in the Lifestyle of Imam Reza (A.S.) , Farhang Pazhuhi.187-207 ,(1)41 ,
- Majidi ,Hasan ;Azizi ,Amir ;Razm Ara ,Razieh ,(2016) ,The Individual and Social Conduct of Imam Reza (A.S.) .in Light of Qur'anic Verses ,Pazhuhishnamah-ye Ma'arif-e Qur'ani.77-98 ,(26)7.
- Makarem Shirazi ,Nasser ,(2015) ,Tafsir-e Nemuneh ,Qom ,Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Mirmohammadi ,Davood ,(2023) ,Social Altruism ;As the Production of Emotional Energy ,Social Capital and Collective Cohesion ,Nashriyeh-ye Nameh-ye Hoviyyat.(94)8 ,
- Namdar Jouymi ,Ehsan ;Roshan ,Seyyed Aliqoli ;Yaqoubi ,Noor Mohammadi,

- ,(2019)Communication Skills in Razavi Conduct with Practical Commitment to Islamic Beliefs ,Farhang-e Razavi.121-148 ,(25)7 .
- Nourai ,Mohsen and Soleimani ,Hadith ,(2013) ,Human Dignity in the Conduct of Imam Reza (A.S.), Siraj al-Munir, 4(12), 165-179.
- Payandeh, Abolghasem, (2004), Nahj al-Fasahah, Qom, Ansarian.
- Saffar Aara, Maryam; Rajabi, Hadith; Sadeghi, Maysam; Salam Abadi, Mojtaba, (2024), Predicting Psychological Well-being in Elderly Women: The Role of Emotional Capital and Resilience, Iranian Journal of Nursing Research, 19(1), 44-53.
- Samadi, Masoumeh, (2021), Implications of Islamic Lifestyle (Focusing on the Human-God Relationship) in the Developmental Documents of Education, Islam and Educational Research, 13(1), 25-40.
- Steele, J. P. (2008). Conflict efficacy: antecedents and consequences. Unpublished Doctoral Dissertation, Department of Psychology, College of Arts and Sciences, Kansas State University, Manhattan, Kansas.
- Stepanova, O., Polk, M., & Saldert, H. (2019). Understanding mechanisms of conflict resolution beyond collaboration: an interdisciplinary typology of knowledge types and their integration in practice. Sustainability Science, 1-17.
- Vakili, Mohammad Masoud; Heydarnia, Alireza; Niknami, Shams al-Din, (2011), Communication Studies and Interpersonal Communication Skills, Zanjan, Ghahame Mehr.